

Отримано: 22.03.2024.

Прорецензовано: 26.03.2024.

Прийнято до друку: 29.03.2024.

e-mail: tetomel4ak@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2024-35-114-122

Омельчак Т. Структура ремісничого виробництва Рівного у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2024. Вип. 35. С. 114–122.

УДК: 477.83/86 “1921–1939”

Тетяна Омельчак

СТРУКТУРА РЕМІСНИЧОГО ВИРОБНИЦТВА РІВНОГО У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921–1939 РР.)

У статті, на основі звітів Ремісничої палати в Луцьку проаналізовано структуру ремісничого виробництва м. Рівного у міжвоєнний період. Дано характеристики зайнятості жителів м. Рівного в ремеслі. Встановлено, що м. Рівне в міжвоєнний період було одним з центрів ремісничого виробництва Волинського воєводства. Визначено фактори, які впливали на зайнятість населення в ремеслі.

Ключові слова: Волинське воєводство, м. Рівне, міжвоєнний період, ремесло.

Tetiana Omelchak

THE STRUCTURE OF CRAFT PRODUCTION IN THE INTERWAR PERIOD (1921–1939)

The article analyzes the structure of craft production in the city of Rivne in the interwar period based on the Lutsk Chamber of Crafts. It was established that in the interwar period in Poland, a fairly thorough legislative framework was developed to regulate all spheres of craft and craft production. A fairly large number of craftsmen of various specialties worked in the city of Rivne. The complicated procedure for obtaining a craft card – the main condition for the legal practice of a craft – led to the fact that many craftsmen worked without permits. The development of craft production not only in Rivne but also in the entire Volyn Voivodeship was hindered by such factors as insufficient technical equipment in craft workshops, the manual method of production, an increase in the cost of labor, a low technical level of manufactured products, inefficient organization of the sale of goods, a change in the economic situation and limited support for the craft sector from the Polish authorities. The most common craft specialties in Rivne used cheap local raw materials. These are the specialties of the leather, metal, wood, textile, and service industry groups. Among them are carpenters, tailors, shoemakers, blacksmiths, butchers, bakers, etc. Craft production in Rivne in 1921–1939 was mainly aimed at meeting the needs of the local population and, first of all, the rural. Because the solvency of the rural population was low, artisans received a small profit. The rather difficult situation of Rivne artisans and handicraft production was worsened by such unfavorable conditions as competition from the factory industry, stagnation of the construction movement, and an increase in the number of products produced by factories.

Keywords: Volyn voivodeship, Rivne, the interwar period, craft.

Історія економічного розвитку окремих місцевостей Волинського воєводства в міжвоєнний період нині потребує об'єктивного дослідження. Наявна наукова література, яка торкалася б тих чи інших аспектів господарського життя волинських земель, представлена в основному економічними та історичними публікаціями в наукових періодичних виданнях та матеріалах наукових конференцій. Однак комплексні роботи з економічного розвитку Волині в період її перебування в складі Польської держави відсутні. У зв'язку з цим, вивчення ремісничого виробництва, як складової частини економічного розвитку волинських земель, на прикладі окремого населеного пункту, є актуальним для сучасної історичної науки.

Польські автори почали вивчення проблеми розвитку народних промислів та ремесел на території східних воєводств ще в міжвоєнний період. До них можна віднести праці співробітниці відділу народних художніх промислів Міністерства промисловості і торгівлі Польщі Яніни Оринжини [16; 17; 18]. У своїх роботах авторка охарактеризувала основні види народних промислів «східних кресів». Особливу цінність її досліджень мають статистичні дані по повітах. Дослідження Іцхака Борнштейна [12], присвячене історії розвитку єврейського ремесла на території Польщі, починаючи з 1914 року.

Однією з перших, у вітчизняній історіографії, дослідниць економіки міжвоєнної Волині, в тому числі і окремих аспектів розвитку ремесла і ремісничого виробництва, була Валентина Литвинюк [8]. Цілий ряд публікацій, присвячених різним аспектам функціонування ремісничого виробництва у Волинському воєводстві, були підготовлені Володимиром Марчуком [9; 10]. Проте дані дослідження торкалися вивчення ремісничого виробництва в межах усього Волинського воєводства в міжвоєнний період. Натомість, розгляд даної проблеми на прикладі окремо взятого населеного пункту Волині у 1921-1939 рр. ще не було об'єктом спеціального вивчення у історичній науці.

Метою цієї публікації є проведення комплексного аналізу структури зайнятості жителів м. Рівне в ремісничому виробництві у 1921–1939 рр.

У міжвоєнний період ХХ ст. Волинь, зокрема й Рівне, перебували в складі Польської держави, а за чисельністю мешканців займало першість, випереджаючи Луцьк та Ковель. Традиційно, для волинських міст, близько 50% населення було зайняте в ремеслі та торгівлі. Проте, відсутність статистичних відомостей дає лише приблизне уявлення про кількість рівнян зайнятих в ремеслі. Це пов'язано з тим, що аж до появи в червні 1927 р. розпорядження Президента Польщі «Про промислове право», на теренах Польщі функціонувало п'ять різних законів, які регулювали відносини в ремісничому виробництві. Контроль за ремісничим виробництвом, в цей період, ліг на плечі місцевого самоврядування, яке за рахунок видачі дозволів на ведення ремесла наповнювала місцеву скарбницю. Проте, вже починаючи з 1928 року з'явилася можливість вести систематичний облік ремісничих закладів.

Варто зазначити, що на початку 1920-х років ремісниче виробництво в м. Рівне розвивалося досить швидко та бурхливо. Цьому сприяло відсутність конкуренції з боку дешевих товарів фабричної промисловості. Пізніше, позитивний вплив на ремісниче виробництво мала інфляція, яка значною мірою звільнила ремісників від податкового тягара, знецінила та практично ліквідувала позички взяті на відбудову майстерень [14, s. 113]. Проте, вже в другій половині 1920-х ремесло починає зазнавати конкуренції з боку заводського виробництва. В першу чергу, при закупівлі матеріалів, ціна на які впливала на кінцеву вартість продукції. Великі промислові підприємства купуючи матеріали користувалися різноманітними пільгами, знижками на перевезення і т.д. Натомість, індивідуальний ремісник купував матеріал по значно вищих цінах, як правило роздрібних, в кращому випадку гуртових, що звичайно ж позначалося на собівартості ремісничого виробу [15, s. 86].

Для самостійного ведення ремесла необхідно було отримати ремісничу карту та підтвердити професійні навички. Ремісник, який не міг довести професійні здібності, необхідні для ведення того чи іншого ремесла, але при цьому займався ним, був «нелегальним», або т.зв «партачем», з яким вели боротьбу органи влади та організації цехових ремісничих майстрів.

Подання доказу наявності необхідних професійних здібностей було потрібно не тільки від нових кандидатів в ремісники, а й від тих, хто займався ремеслом багато років. Згідно зі статтею 198 закону «Про промислове право» від 7 червня 1927 р. формальним доказом володіння такими здібностями та вміннями могло слугувати свідоцтво магістрату або гмінного управління, яке підтверджувало, що дана особа безпосередньо перед оголошенням закону працювала протягом 5 років самостійно займався ремеслом [19, s. 719 – 720]. Якщо заявником були подані всі необхідні докази, передбачені статтею 145, промислова влада першої інстанції повинна була протягом 30 днів з моменту подачі заяви видати ремісничу карту (ст. 147) [19, s. 720].

Варто наголосити, що поряд з легальним ремеслом, завжди паралельно працювали нелегальні ремісники. Збільшення чи зменшення кількості «партачів», була пов'язана з одного боку, з умовами отримання дозволу на виконання ремесла, а з іншого – з певним фінансовим тягарем у веденні справи. Особливо відчутно збільшилася кількість нелегалів під час економічної кризи початку 1930-х років, становлячи в окремих випадках до половини від усіх зайнятих в галузі. Причиною цього, стало те, що багато людей, які шукали будь-якої праці через зростання безробіття, не мали відповідної кваліфікації для виконання ремісничої діяльності, або ті, хто не мав офіційного дозволу на ведення ремесла, через низький дохід, уникали придбання ремісничих свідоцтв, які дозволяли легально займатися ремеслом, оскільки це передбачало необхідність сплати відповідних податків та зборів в державну та місцеву скарбницю. Причини існування «партачів» було коротко резюмовано в офіційному виданні Об'єднання ремісничих палат: «Існує видимий для усіх зв'язок між правовими нормами та кількістю нелегальних ремісників. Оскільки легалізація ремісничих закладів стає важкою для майстрів, через те що закон ставить занадто високі вимоги до людей, які мають намір розпочати

власне ремесло, а тому кількість нелегальних майстрів зростає, і щораз стає більшою, чим гіршою стає поточна економічна ситуація в країні» [12, с. 44].

Всі ремісничі спеціальності були об'єднані в 7 груп – будівельна, деревообробна, текстильна, металообробна, споживча, обробка шкіри, сфера послуг, кожна з яких ділилася на окремі спеціальності. Статистичні дані Волинської ремісничої палати дають нам можливість більш детально охарактеризувати структуру ремісничого виробництва в місті Рівному в 1930-х роках (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Кількість ремісників зайнятих в окремих спеціальностях у 1930-х роках

№ за/п	ГРУПА РЕМЕСЕЛ	Кількість ремісників зайнятих в спеціальності						
		01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Будівельна	256 (10,32%)	294 (8,14%)	328 (10,4%)	257 (8,68%)	500 (12,01%)	445 (12,12%)	459 (12,14%)
2.	Деревообробна	312 (12,58%)	526 (14,57%)	486 (15,41%)	365 (12,33%)	704 (16,91%)	542 (14,76%)	559 (14,79%)
3.	Текстильна	539 (21,74%)	891 (24,68%)	671 (21,28%)	750 (25,35%)	875 (21,02%)	769 (20,95%)	818 (21,64%)
4.	Металообробна	479 (19,32%)	646 (17,89%)	563 (17,85%)	498 (16,83%)	707 (16,99%)	652 (17,76%)	687 (18,17%)
5.	Споживча	418 (16,86%)	604 (16,73%)	448 (14,2%)	527 (17,81%)	577 (13,86%)	560 (15,25%)	561 (14,84%)
6.	Шкірообробна	377 (15,2%)	466 (12,9%)	529 (16,77%)	422 (14,26%)	639 (15,35%)	543 (14,79%)	534 (14,13%)
7.	Сфера послуг	98 (3,95%)	183 (5,06%)	128 (4,05%)	139 (4,69%)	159 (3,82%)	153 (4,16%)	161 (4,26%)
РАЗОМ		2 479 (17,43%)	3 610 (16,3%)	3 153 (19%)	2 958 (15,78%)	4 161 (16,11%)	3 670 (15,89%)	3 779 (16,32%)
ВСЬОГО у Волинському воєводстві		14 219	22 146	16 593	18 741	25 815	23 089	23 135

Складено за [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

Як бачимо з даних таблиці 1, ремісники міста Рівного становили приблизно 16% від загальної чисельності волинських ремісників, тобто фактично кожен 6-ий ремісник Волинського воєводства проживав у Рівному. Найчисельнішими групами спеціальностей, в яких були зайняті рівненські ремісники, були текстильна та металообробна ремісничі спеціальності. У місті Рівне, як і на території усього Волинського воєводства, ремесло було представлено невеликими майстернями, в яких здебільшого працювали представники однієї родини, і це було своєрідною сімейною справою. Здебільшого, і сама майстерня розміщувалася в цокольному приміщенні помешкання родини ремісника.

Перша група – *будівельна* включала 11 спеціальностей і лише гончарство не було пов'язане з будівництвом. Представники окремих спеціальностей не були представлені в структурі ремісничих спеціальностей в групі, а деякі були досить малочисельними, як наприклад каменотеси чи лакувальники.

Таблиця 2

Структура зайнятості у будівельній групі в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. ¹ 1933	31.12. 1934	31.12. ² 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Каменярі	103	141		170	189/149	191/104	182/133
2.	Малярі	42	47		51	70/16	70/8	72/10
3.	Склярі	32	10		14	34/8	35/3	30/3
4.	Гончарі	4	1		1	-	-	-
5.	Брукарі	-	-		3	5/4	8/4	6/4

¹ Тут і в наступних таблицях за цей рік відсутні данні.

² Тут і в наступних таблицях зазначені легальні ремісники / партачі.

6.	Пічники	50	-		-	10/3	8/-	7/1
7.	Каменотеси	-	-		-	1/1	1/1	1/1
8.	Покрівельники	12	3		2	3/-	3/1	2/1
9.	Копачі колодязів	13	16		16	4/-	4/-	4/-
10.	Лакувальники	-	2		-	-	-	-
11.	Штукатури	-	6		-	-	-	1/1
ВСЬОГО		256	226	328	257	318/182	323/122	305/154

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

Найчисельнішими ремісничими професіями цієї групи були каменярі, склярі та малярі (див. табл. 2) і перебували у цілковитій залежності від будівельного руху. Зайнятість по даних спеціальностях було високою на початку 1920-х років і була зумовлена необхідністю відновлення знищених війною мостів, громадських та житлових будівель, культових споруд і т.д. Проте, плановані масштаби відновлювальних робіт, як і розміри допомоги кредитами на будівництво, були неспівмірними з реальними фінансовими можливостями держави. Тому, розпорядженням міністра громадських робіт від 18 лютого 1928 р. було призупинено надання допомоги на цивільне будівництво (у тому числі храмів та шкіл), за винятком житлових будівель [11, с. 236]. Як наслідок, після 1928 р. спостерігалось суттєве зниження будівельного руху. Так, наприклад, згідно з офіційних даних, в 1937 р. в м. Рівне було побудовано лише 3 будинки [26, с. 14]. Звичайно, що така будівельна активність, не могла забезпечити усіх зайнятих в спеціальності працюю. Незважаючи на значну конкуренцію нелегальних майстрів, на час тривання будівельного сезону в галузі, який припадав на весну-осінь, спостерігалась досить висока зайнятість, за рахунок робіт в сільській місцевості тощо.

Будівельна криза особливо позначилася на ремеслі пічника, який міг знайти заробіток тільки при будівництві невеликих приватних будинків, а також при ремонтних роботах. Робота пічника вимагала наявності певної кваліфікації/освіти при відсутності такої ремісник даної професії не міг отримати замовлень під час будівництва великих об'єктів, а був змушений шукати праці в навколишніх селах [5, арк. 14]. З другої половини 1930-х рр. із поширенням централізованого опалення, пічники поступово втрачають працю. Крім будівництва печей, груб, камінів, ремісники цієї спеціальності займалися чищенням коминів, що давало додаткові кошти на прожиття. Подібні тенденції спостерігалися і в ремеслі маляра. Переважна більшість робіт маляра була пов'язана з будівництвом та ремонтом храмів, державних, комунальних і військових будівель [20, с. 14]. У 1930-ті роки гончарство перетворюється на художній промисел, оскільки населення переходило на використання металевих посуду. Ціна на керамічні вироби залежала від розміру виробу і коливалися від 0,30 зл до 4 зл за виріб [26, с. 17].

Друга група – **деревообробна**, включала 8 спеціальностей.

Таблиця 3

Структура зайнятості у деревообробній групі в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Столярі	118	224		244	243/185	236/85	237/95
2.	Теслі	110	39		49	68/112	67/80	67/93
3.	Колодії	45	47		47	31/34	30/23	25/16
4.	Бондарі	18	10		10	8/5	10/-	13/-
5.	Кошикарі	18	6		7	8/1	7/-	5/-
6.	Токарі	3	4		5	1/3	2/4	2/3
7.	Майстри з виготовлення музичних інструментів	-	3		3	4/1	4/-	3/-
ВСЬОГО		312	333	486	365	363/341	356/192	352/207

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

До найчисленніших спеціальностей деревообробної групи відносилися столярі, теслі, колодії (спеціалізувалися на виробництві коліс). Крім того, в Рівному працювали бондарі, кошикарі та токарі по дереву, а також майстри по виготовленню музичних інструментів. Майстри-столярі спеціалізувалися по виготовленню простих меблів, рідше, столярних виробів – вікон, дверей. Основними покупцями меблів була місцева інтелігенція, державні установи та органи місцевого самоврядування. Так, у лютому 1929 р. до Волинського воєводського управління звернувся Мендляр Сандберг, з проханням дозволити йому продовжити справу батька, який помер в січні 1929 р. Батько, в часи Російської імперії, працював на замовлення Київського поштового округу, а він працював з ним з 1907 р. Заявник наголошував, що столярство єдиний засіб для існування родини з п'яти осіб. Разом з батьком вони виконували столярські роботи і виготовляли меблі, зокрема, в Рівненський окружний суд, про що підтвердив суддя Кречковський. Син просив надати йому ремісничу карту на ведення столярства [6, арк. 9].

Незначна різниця в цінах на фабричні і саморобні бочки, а також висока якість саморобних бочок на відміну від машинного виробництва сприяли значному попиту на продукцію бондаря, що правда основними споживачами продукції були сільські жителі. Основними виробами майстрів музичних інструментів були піаніно, гітари, балалайки, мандоліни і т.п.

Найбільша кількість ремісників була задіяна у третій групі – **текстильній**, яка включала 12 спеціальностей.

Таблиця 4

Структура зайнятості у текстильній групі в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Кравецтво жіноче і чоловіче	316	541		587	517/175	500/102	503/120
2.	Шапкарі	65	62		67	62/9	62/2	63/4
3.	Кушніри	61	47		49	48/7	48/2	45/1
4.	Корсетники	-	-		-	-	-	14/6
5.	Поворозники	21	9		9	8/-	9/2	10/3
6.	Капелюшники	22	6		6	17/-	16/1	20/2
7.	Тапіцери	28	11		12	13/1	11/1	10/1
8.	Хімічне чищення і фарбування тканин і виробів з хутра	-	-	-	4	3/1	2/-	3/-
9.	Щіткарі	26	10		10	10/1	9/-	9/-
10.	Білизнярі	-	-		-	-	-	2/1
11.	Бандажники	-	4		4	2/-	2/-	1/-
12.	Позументники	-	-		1	1/-	1/-	-
ВСЬОГО		539	690	671	750	681/194	660/110	680/138

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

До найчисельніших спеціальностей текстильної групи відносилися – кравці, шапкарі, кушніри, капелюшники. Трохи менше було поворозників (виготовляли мотузки та канати), тапіцерів³, щіткарів. Так, у м. Рівне в 1931 р. у цій сфері працював кожен третій ремісник (32,7 % від усіх ремісників). Величезна конкуренція серед кравців, зумовила певну спеціалізацію серед загалу, наприклад, кравці чоловічого і жіночого одягу. Відомими рівненськими кравцями були Б. Баренбойм і Б. Шапіро, які мали майстерню на вул. Залізничній, М. Гохман і М. Сандлер власники ательє на вул. Шкільній, Н. Рум і А. Солоп власники ательє «Модерне» на вул. Замковій та ін. [13, s. 2231]. Економічна криза поч. 1930-х років спричинила спад у кравецькому виробництві, що було зумовлено, по-перше, зниженням купівельної спроможності населення; по-друге, великою конкуренцією з боку фабричного виробництва, яка постачала на місцеві ринки велику кількість готового одягу. Конкуренцію кравцям складали і «надомщики», які працювали у власників великих магазинів одягу. Тому, основна

³ Тапіцер – майстер, який оббиває меблі, стіни тощо

діяльність зводилася або до пошиття одягу для окремого клієнта, або перешиття чи ремонту одягу. Як правило кравці, окрім майстерні з пошиття одягу, мали і свої власні крамниці де продавали одяг або брали дозвіл на ведення обносної торгівлі. Тим самим охоплюючи приміські села. Наприклад, Аврам Іцхок Пізнюрек, чоловічий кравець вже з 18 років працював за фахом, а з 23 вів справу самостійно. Був власником магазину готового одягу, який знаходився на вул. 3 Травня 194 [3, арк. 2]. Найвища денна оплата в цьому ремеслі становила 8 злотих. Однак дуже часто клієнти платили в кредит. Ательє з пошиття модного одягу, які користувалися зарубіжними тканинами, на «східних кресах» в 1930-х роках прийшли в занепад, через те, що швидка зміна моди не давала можливості швидко використати уже привезені тканини. Велику конкуренцію їм склали модистки, які працювали нелегально у приватних будинках [23, s. 15].

Другою, за чисельністю зайнятих в групі були шапкарі. В Рівному працювали такі майстри як М. Банкер на вул. Замковій, М. Хайт, М. Фрейдмітер, Д. Гладштейн, Й. Гамер, С. Шнайдман на вул. 3 Травня, Й. Маршалек на вул. Торговій, й. Удлер та Л. Ройзендор на вул. Старий Ринок та ін. [13, s. 2230]. Заробіток челядника становив близько 3 зл. денно, заробіток власника закладу від 4 до 6 зл. Найкращі часи для промислу, це початок шкільного року і перші місяці морозів [20, s. 18].

Капелюшництво існувало лише у вигляді дамського. Продукція виготовлялася виключно з власних матеріалів. Ціни за виготовлення капелюха дамського коливалася в межах від 2 до 5 зл. Ціна готового виробу становила від 3 до 8 зл. челядник заробляв щомісяця від 20 до 50 зл. конкуренцію до легальних майстерень становили учні, які недовчилися. В Рівному в цьому ремеслі працювали Р. Богомольна, В. Фаєрштейн, М. Іздзіберська, П. Ройтман, Г. Васейко, які мали майстерні на вул. 3 Травня [13, s. 2231].

Кушніри в місті, окрім виконання власного ремесла займалися також і торгівлею хутряними шкірками. Майстерні виготовляли продукцію, як з власних матеріалів, так і з матеріалів замовника. Продукція обмежувалася виключно жіночим верхнім одягом з хутра місцевих тварин і комірами для чоловічих пальт. Найпопулярнішим хутром були шкіри місцевих лисів. Вироблення лисячої шкірки коштувало від 8 до 15 зл, ціни на хутра найдорожчі від 800-900 зл. (каракуль і соболю), а найдешевша 90 зл. Проте найзаможніші клієнти замовляли хутро у Львові. Сезон кушнірський, як правило тривав з 15 вересня по 15 січня. Челядник кушніра заробляв в місяць 100-120 зл. [23, s. 17]

Найбільшою, за кількістю професій була четверта група – **металообробна**, яка включала 12 спеціальностей.

Таблиця 5

Структура зайнятості у металообробній групі в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Ковалі	165	268		267	243/184	242/151	249/172
2.	Слюсарі	110	109		123	119/34	114/25	115/26
3.	Бляхарі	84	55		54	55/6	54/5	53/7
4.	Годинникарі	51	34		32	31/1	28/2	34/1
5.	Котлярі	20	6		6	5/2	5/1	4/2
6.	Токарі по металу	10	-		-	4/4	4/1	3/-
7.	Ювеліри	26	10		10	12/1	13/1	13/-
8.	Золотарі	-	1		1	-	-	-
9.	Бронзовники	-	1		1	2/-	2/-	2/-
10.	Гравери	13	3		3	4/-	4/-	1/-
11.	Позолотники	-	-		-	-	-	1/-
12.	Гравери дорогоцінного каміння	-	1		1	-	-	3/1
ВСЬОГО		479	488	563	498	475/232	466/186	478/209

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

До найчисленніших спеціальностей металообробної групи відносилися ковалі, слюсарі, бляхарі. У ремеслі бляхарів обсяг роботи з кожним роком зроставав. Бляхарі могли знайти собі роботу тільки в будівництві. Працевлаштуватися бляхарю на будівництві можна було тільки в літній період, взимку ремісники цієї професії займалися виробництвом товарів широкого вжитку, терки, бляшанки для молока, водозливні труби та водостоки. Бляхарі зазнавали значної конкуренції з боку фабричної промисловості [20, s. 16-18]. За цим фахом в Рівному працювали такі майстри як У. Бронштейн в завулку Рибному, Л. Фінкельштейн на вул. Понятовського, спільно справу вели Й. Гурфінкель і М. Бохер на вул. Йоселевича [13, s. 2229].

Усі годинникарі в Рівному мали свої майстерні на вул. 3 Травня, зокрема тут працювали А. Басс, Й. Берштлер, М. Берштлер, М. Файнман, С. Вайштейн, Х. Рудман та ін [13, s. 2234]. Як наслідок, в даній спеціальності була досить висока конкуренція, тому роботи на всіх не вистачало і змушувало шукати праці в інших містах. Так, наприклад Лейб Гершенберг, який був власником майстерні на вул. 3 Травня, 127, в 1928 р. переїхав до Лодзі [1, арк. 2]. Досить часто годинникарі поєднували свій фах, ще й з ювелірством чи граверством, що робило їх більш конкурентноспроможними на ринку послуг. Таким майстром наприклад, був Йосько Берко Рівман, який мешкав в Рівному, проте майстерню мав аж в Клевані [2, арк. 2].

До **споживчої** групи входило 7 спеціальностей.

Таблиця 6

Структура зайнятості у споживчій групі в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Різники	196	254		266	250/25	252/20	241/21
2.	Ковбасники	98	75		82	87/17	89/16	90/27
3.	Пекарі	72	121		124	128/19	125/11	120/18
4.	Цукерники	44	14		23	46/3	43/3	40/3
5.	Тістечкарі	-	-		-	1/-	1/-	1/-
6.	Кухарі	8	15		32	-	-	-
7.	Різники-ковбасники	-	-		-	-/1	-	-
ВСЬОГО		418	479	448	527	512/65	510/50	492/69

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

Значна кількість ремісників цієї групи була зайнята в переробці м'яса. Євреї різники спеціалізувалися на продажі кошерного м'яса, як правило телятини, яловичини, рідше баранини та м'яса птиці. Зокрема, в місті працювали такі різники як, О. Цвірко, Й. Дерляхтер, У. Курлянд, Л. Вайнгурт, В. Ванек, Е. Арндт, Ф. Орловські та ін [13, s. 2232-2233]. Кожен з різників та ковбасників, володіли магазином або навіть і кількома, з продажу м'яса або яткою. Наприклад, Й. Дерляхтер володів магазинами на вул. 3 Травня та Понятовського [13, s. 2232]. В місті була досить велика кількість магазинів де продавали різноманітні ковбасні вироби та копченості. Не всі різники в місті мали місце для забою худоби, і з цією метою частина з них користувалася міською бійнею. Рівненський магістрат 9 лютого 1934 р. інформував Рівненське повітове староство, яке здійснювало загальний адміністративний нагляд за діяльністю ремісників, про те, що міська різня як підприємство 20 грудня 1933 р. була здана в оренду на 2 роки Цеху ковбасників і різників в Рівному і Цеху Різників євреїв в Рівному [7, арк. 2]. Після оголошення закону про ритуальний убій господарських тварин в травні 1936 р. для різників, які хотіли торгувати кошерним м'ясом потрібно було отримати концесію на ритуальний убій. Міська влада приділяла прискіпливу увагу за станом магазинів, які торгували м'ясом. Наприклад, 4 травня 1933 р. Рівненське повітове староство закрило ятку з м'ясом Янкеля Альперина на підставі подання міського санітарного лікаря. 20 квітня 1933 р. той перевіряв ятку Альперина і виявив, що та дуже брудна і загрожує здоров'ю громадян, зокрема на прилавку засохла кров, колодка до рубання м'яса брудна [4, арк. 7].

Також, досить чисельною в Рівному була група ремісників пекарів, основною продукцією яких був хліб, булки та печиво, а в часи релігійних свят, пекарі-євреї випікали ще й мацу. Зокрема в місті пра-

цювали такі пекарі, як М. Айзенберг, Й. Котельчук, І. Мандельштейн, Ф. Вайнер на вул. Йоселевича; А. Глазков, М. Гойрах, М. Котельчук, М. Корнійчук, В. Шуберт на вул. 3 Травня та ін [13, s. 2232].

Досить значною була група ремісників, які виготовляли солодоці, це зокрема Н. Іцкензон, Ю. Луговські, Ю. Раже, Л. Рехтер на вул. 3 Травня [13, 2229].

До **шкірообробної** групи входило 5 спеціальностей.

Таблиця 7

Структура зайнятості у шкірообробній групі в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Шевці	206	291		303	294/230	298/128	288/121
2.	Халявники	90	39		46	45/5	44/4	43/4
3.	Лимарі і сідлярі	50	44		45	28/4	27/9	24/17
4.	Гарбарі або чинбарі	10	7		11	12/2	14/1	15/5
5.	Палітурники (інтролігатори)	21	14		17	17/1	17/1	16/1
ВСЬОГО		377	395	529	422	397/242	400/143	386/148

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

Серед усього загалу шевців можна виокремити певну спеціалізацію: шевці, які працювали на себе та шили взуття на замовлення приватних клієнтів; шевці, які працювали на власника магазину, гуртовика, фабриканта чи на іншого шевця; шевці, які не лише шили нове взуття, але й ремонтували його; шевці, які займалися ремонтом взуття; шевці, які виготовляли продукцію, для продажу на торгах та ярмарках [12, s. 159].

Шевці не лише виготовляли взуття, але й ремонтували його. Взуття виготовлене на замовлення було високої якості і виготовлялося під замовлення клієнта. Зазвичай, хороші шевці мали постійних клієнтів. У місті працювали такі майстри-шевці, як Антонюк Й. на вул. Шпитальній, Дрикер Л. на вул. Міцкевича, Лаксман П. на вул. 3 Травня, Жижин Й. на вул. Ягелонській та ін [13, s. 2233].

Дотичним до шевства була спеціальність халявника, який займався виготовленням лише одного елемента майбутнього взуття – халяви. Серед усіх зайнятих в даній професії осіб теж можна виокремити певну спеціалізацію: майстри, які виготовляли лише м'які халяви; майстри, які виготовляли халяви для жіночого взуття; майстри, які виготовляли халяви до дитячого взуття; майстри, які виготовляли халяви для усіх типів взуття (чоловічого, жіночого, дитячого) [12, s. 161]. Така спеціалізація була зумовлена тим, що халяви на чоловіче взуття займали лише 15-20%.

До останньої групи належали спеціальності **сфери послуг**, яких нараховувалося лише 2.

Таблиця 8

Структура зайнятості у групі сфери послуг в 1930-х роках

№ за/п	РЕМЕСЛО	01.01. 1932	31.12. 1932	01.12. 1933	31.12. 1934	31.12. 1935	31.12. 1936	31.12. 1937
1.	Перукарство	28	132		139	143/16	143/10	146/15
2.	Фотографи	70	29		32	35/3	36/1	31/3
ВСЬОГО		98	132	128	139	143/16	143/10	146/15

Складено за: [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

Більшість ремісників цієї групи становили перукарі, які працювали в різних куточках тогочасного Рівного. Зокрема, Петров Л. був власником перукарні «Болеслав», яка розташовувалася на вул. 3 Травня, Б. Хасін працював на вул. Мінська, В. Чешельський, А. Чепелевська, Х. Гутник, Б. Лопатинські, Й. Столяров на вул. 3 Травня та ін. [13, s. 2230].

Невід'ємною частиною життя міжвоєнного міста були фотоательє, які фіксували миті того часу. Відомими тогочасними фотографами в м. Рівне були Р. Беренштейн, С. Гальперин, Й. Ягода, А. Кац, І. Вайнштейн, Р. Вайнштейн та ін. [13, s. 2230].

Отже, у міжвоєнний період у Польщі була розроблена досить ґрунтовна законодавча база, яка була спрямована на регулювання всіх сфер діяльності ремесла і ремісничого виробництва. В місті Рівне,

працювала досить велика кількість ремісників різних спеціальностей. Складна процедура отримання ремісничої карти – головної умови легального ведення ремесла, призвела до того, що велика кількість ремісників працювали без дозволів. Слабке технічне оснащення ремісничих майстерень; ручний спосіб виробництва; збільшення вартості праці; низький технічний рівень продукції; слабка організація збуту товарів; зміна економічної кон'юнктури; обмежена політика польської влади щодо ремесла це ті фактори, які не сприяли розвитку ремісничого виробництва не лише в Рівному, а й в усьому Волинському воєводстві. Найбільш поширеними ремісничими спеціальностями в м. Рівне, були ті, які використовували дешеву місцеву сировину. Це спеціальності групи обробки шкіри, металу, дерева, текстильної та сфери послуг. Серед них столяри, теслі, кравці, шевці, ковалі, різники, пекарі та ін. Ремісниче виробництво Рівного в 1921 – 1939 роках було в основному спрямоване на задоволення потреб місцевого населення, і в першу чергу сільського. У зв'язку з тим, що платоспроможність сільського населення була низькою, ремісники отримували невеликий прибуток. Досить скрутне становище рівненських ремісників і ремісничого виробництва погіршували і такі несприятливі умови, як конкуренція з боку фабрично-заводської промисловості, застій будівельного руху, збільшення кількості продукції, виробленої партачами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф. 30. Рівненське повітове староство, оп. 12, спр. 515, 13 арк.
2. ДАРО, ф. 30, оп. 12, спр. 525, 17 арк.
3. ДАРО, ф. 30, оп. 12, спр. 619, 21 арк.
4. ДАРО, ф. 30, оп. 12, спр. 810, 14 арк.
5. ДАРО, ф. 30, оп. 12, спр. 983, 12 арк.
6. ДАРО, ф. 30, оп. 12, спр. 1107, 15 арк.
7. ДАРО, ф. 30, оп. 12, спр. 6264, 19 арк.
8. Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2000. Вип. 3. С. 79–82.
9. Марчук В. Організація ремісничої освіти у Волинському воєводстві в 1920–1930-х роках. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Історичні науки*. Острог, 2018. Вип. 27. С.75-84.
10. Марчук В. Ремесло у Волинському воєводстві в 1921–1939 рр. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Історичні науки*. Острог, 2015. Вип. 24. С.54-60.
11. Михайлишин О. Архітектура і містобудування Західної Волині 1921-1939 років. Рівне, 2013. 352 с.
12. Bornstein I. *Rzemiosło żydowskie w Polsce*. Warszawa, 1936. 189 s.
13. *Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*. Warszawa, 1928. 2778 s.
14. Landau Z., Tomaszewski J. *Gospodarka Polski międzywojennej (1918-1939). W dobie inflacji (1918-1923)*. Warszawa, 1967. Т.І. 399 s.
15. Landau Z., Tomaszewski J. *Gospodarka Polski międzywojennej. Od Grabskiego do Piłsudskiego: okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia konjunktury (1924-1929)*. Warszawa, 1971. Т.ІІ. 359 s.
16. Oryńczyna J. *Przemysł ludowy w Polsce*. Warszawa, 1937. 323 s.
17. Oryńczyna J. *Przemysł ludowy w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim*. Warszawa, 1927. 46 s.
18. Oryńczyna J. *Przemysł ludowy w województwach wschodnich. Rocznik Ziemi Wschodnich*. Kalendarz za rok 1937. Warszawa, 1936. S. 66 – 84.
19. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem». *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 53. Poz. 468. S. 697 – 720.
20. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1931 rok. Łuck, 1932. 52 s.
21. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1932 rok. Łuck, 1933. 75 s.
22. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1933 rok. Łuck, 1934. 95 s.
23. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1934 rok. Łuck, 1935. 52 s.
24. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1935 rok. Łuck, 1936. 109 s.
25. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1936 rok. Łuck, 1937. 181 s.
26. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1937 rok. Łuck, 1938. 145 s.

References:

1. Lytvyniuk V. Rozvytok remesla u Volynskomu voievodstvi u 1921–1939 rr. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnogo universytetu im. Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. Lutsk, 2000. Vyp. 3. S. 79–82.
2. Marchuk V. Orhanizatsiia remisnychoi osvity u Volynskomu voievodstvi v 1920–1930-kh rokakh. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Serii: Istorychni nauky*. Ostroh, 2018. Vyp. 27. S.75-84.
3. Marchuk V. Remeslo u Volynskomu voievodstvi v 1921–1939 rr. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Serii: Istorychni nauky*. Ostroh, 2015. Vyp. 24. S.54-60.
4. Mykhailyshyn O. *Arkhitektura i mistobuduvannia Zakhidnoi Volyni 1921-1939 rokiv*. Rivne, 2013. 352 s.